

**ЯН ЧЕРЖОВСЬКИЙ —
БОТАНІК І МІЖНАРОДНИЙ ДІЯЧ
У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ
(до 80-річчя від дня народження)**

Ботаніки й природоохоронці Чеської Республіки відзначили 80-річний ювілей від дня народження доктора Яна Чержовського, кандидата біологічних наук. До вшанування ювіляра приєднуються й українські науковці, які спілкувалися з ним на міжнародних конференціях і знайомі з багатогранною природоохоронною діяльністю вченого.

Ян Чержовський народився 2 лютого 1930 року у Празі в родині професора торговельної школи. Після закінчення гімназії навчався на природничому факультеті Карлового університету (1949—1953), де отримав диплом біолога. Серед учителів Я. Чержовського були відомі чеські ботаніки — професори Я. Кліка, Й. Достал, Ф. Новак, які прищепили йому любов до флори й рослинності рідного краю, і ця любов супроводжувала його все творче життя. У дипломній роботі «Ліси Дечинської гряди» студент Я. Чержовський обґрунтував екологічні засади створення тут заповідної території, на базі якої згодом був організований Національний парк «Чеська Швейцарія». Протягом 1953—1956 років він навчався в аспірантурі у відділі геоботаніки й охорони природи на кафедрі ботаніки природничого факультету. Під керівництвом проф. Я. Кліки і д-ра Я. Веселого Ян Чержовський захистив дисертацію на тему «Екологічні дослідження цікавих видів рослин Середньочеської ксеротермної флористичної області» й отримав науковий ступінь кандидата біологічних наук. На підставі опублікованих ботанічних і природоохоронних праць Рада біо-

логічного факультету присудила йому в 1967 році академічний титул доктора біологічних наук (RNDr).

Упродовж 1956—1959 років Ян Чершовський, як головний редактор науково-популярного часопису «Азбука молодих техніків і природоохоронців», сприяв поширенню природоохоронних знань й екологічної освіти серед населення країни. З 1959 по 2002 рік він був головним науковим співробітником Державного інституту збереження архітектурних пам'яток та охорони природи (від 1990 р. — Чеський інститут охорони природи, а згодом Агенція охорони природи і ландшафту Чеської Республіки) і чимало зробив для збереження цінних у біогеографічному плані природних ландшафтів/екосистем Чехії та Словаччини. На їхній основі були створені національні парки, охоронні ландшафтні області, лісові резервати та інші категорії заповідних територій. Упродовж 1958—1960 років Ян Чершовський був чехословацьким представником у молодіжній секції Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) — IYF (International Youth Federation for the Study and Conservation of Nature).

У 1967 році д-р Я. Чершовський організував у Празі міжнародну конференцію з екологічної освіти й охорони природи, за рішенням якої було засновано Східноєвропейський Комітет Комісії з освіти МСОП (IUCN). Комітет очолив польський професор Т. Шенський, його заступником обрали завідувача відділу Інституту зоології АН УРСР професора М.А. Воїнственського. Комітет плідно працював у галузі екологічної та природоохоронної освіти в країнах Східної Європи.

Друга Європейська конференція PLANTA EUROPA (м. Уппсала, Швеція, 1998). Французький юрист і фітосозолог Сірілл де Клемм (праворуч) отримує премію Й.-П. Галланда. Шведський міністр навколишнього середовища Анне Ліндг (у центрі). Вітальне слово виступає президент РЕ Ян Чершовський (ліворуч). Фото Петера Скоберне

Наукова й еколого-освітня діяльність ювіляра багатогранна, однак у Чехії і Словаччині та низці зарубіжних країн його знають як авторитетного працівника міжнародного рівня у сфері охорони природи. Завдяки ерудиції та володінню іноземними мовами Ян Чершовський був учасником багатьох міжнародних конференцій, активно працював у міжнародних природоохоронних організаціях. У 1968 році, як експерт від Чехословаччини, взяв участь у Конференції ЮНЕСКО з проблем біосфери, на якій його обрали головою Секції з питань виховання. Секція вперше сформулювала в міжнародному аспекті засади енвайронментального виховання.

Протягом 1969—1973 років д-р Чершовський працював у Секретаріаті МСОП у м. Морж (Morges, Швейцарія), де керував відділом з екологічного виховання та освіти. У 1973 році він повернувся на Батьківщину і продовжував опікуватися питаннями збереження раритетного фітогенфонду, територіальної охорони природи та екологічної освіти. У 1982 році д-ра Яна Чершовського знову запросили до МСОП, де він працював секретарем Східноєвропейського комітету цієї організації. В 1988—1994 роках учений був членом Ради МСОП, а з 1990 року по 1994 — його віце-президентом. І нині ювіляр входить до складу трьох комісій МСОП — з охоронних територій, охорони генофонду біотичних видів, що знаходяться під загрозою, та з енвайронментальної освіти.

Плідною була видавнича діяльність д-ра Я. Чершовського. Він організував у Празі видання бюлетеня МСОП для Центральної та Східної Європи (Newsletter Central and Eastern Europe) і протягом 1991—2002 років був його головним редактором. Бюлетень користувався популярністю і в Україні, в ньому публікували статті вітчизняні науковці — Я.П. Дідух, С.М. Стойко, Т.Л. Андрієнко, В.І. Мельник, Я.І. Мовчан та інші.

Чільну увагу приділяв д-р Ян Чершовський й охороні раритетного фітогенфонду. У 1994 році, спільно з найбільшою світовою неурядовою організацією з охорони рослин — «Plantlife», він створив Міжнародне об'єднання «Planta Europa» і до 2001 року був його першим президентом. Об'єднання провело міжнародні конференції у Франції (1995), Швеції (1998), Чехії (2001) і далі активно працює. За фінансової допомоги Об'єднання в конференціях змогли взяти участь й українські ботаніки.

Як відомий діяч у галузі охорони природи та екоосвіти ювіляр був учасником більш як ста міжнародних конференцій та зустрічей у природоохоронних організаціях 50 країн: на генеральних зборах МСОП (Швейцарія, 1966; Індія, 1969; Канада, 1972; Іспанія, 1984; Коста-Ріка, 1988; Австралія, 1990; Аргентина, 1994); на світових конгресах з охорони природи (Канада, 1996; Йорданія, 2000; Тайланд, 2004); на світових конгресах з охоронних територій (США, 1972; Венесуела, 1992; Південна Африка, 2003).

Ми мали можливість зустрітися з Я. Чершовським на XII Світовому ботанічному конгресі в м. Ленінграді (1975), Першому світовому конгресі з біосферних резерватів у м. Мінську (1983), на міжнародній конференції у Карпатах (1991) та обмінюватися з ним досвідом природоохоронної діяльності. Юві-

ляр відвідував Україну в 1959, 1964, 1977, 1991 роках. Підтримуючи контакти з українськими натуралістами, він завжди цікавився питаннями охорони природи та енвайронментальної освіти у нашій державі.

Головними напрямками наукових досліджень д-ра Я. Чержовського є види родини орхідних, які він вивчав у Чехії, Словаччині та в низці інших зарубіжних країн. У 2009 році учений доповнив і переклав чеською мовою монографію німецьких ботаніків Н. Baumann, S. Kuenkele, R. Lorenz, R. Richard «Orchideen Europas mit angrenzenden Gebieten» (Stuttgart, 2006). Як автор і співавтор Ян Чержовський опублікував 15 книг, посібників, методичних розробок природоохоронної тематики і понад 400 наукових статей у чеських, словацьких і зарубіжних журналах. Подаємо назви деяких його праць: «Základy ochrany přírody. Učební text» (Praha, 1966); «Plantes en danger» (Paris, 1995); «Endangered plants» (London, 1995); «Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichu České Republiky a Slovenské Republiky». Vol. 5 (співавтори V. Feráková, J. Holub, S. Maglocký, F. Procházka) (Bratislava, 1999); «Botanicky významná území České Republiky» (співавтори Z. Podhajská, D. Turonová) (Praha, 2007).

За здобутки у сфері охорони природи та енвайронментальної освіти фундація Й.-В. Гете нагородила д-ра Яна Чержовського золотою медаллю П.Й. Ленне (Швейцарія, 1993), медаллю Г. Конвентца (Німеччина, 1994), європейською медаллю А. Тоепфера (2007) та іншими відзнаками. У 1996 році д-ра Яна Чержовського обрано почесним членом МСОП.

Вийшовши на пенсію, вчений продовжує дослідження історії розвитку природоохоронної думки, просуває справу екологічної освіти як у Чеській Республіці, так і на міжнародному рівні.

Українські ботаніки та працівники в галузі охорони природи сердечно вітають доктора Яна Чержовського зі славним ювілеєм, зичать йому доброго здоров'я та подальших успіхів у збереженні природи рідного краю.

СТЕПАН СТОЙКО